

بام جهان ارغیان در گذر تاریخ

احمد نیک گفتار، عباسعلی رضائی

۱۳۹۸

سرشناسه	:	نیک گفتار، احمد، ۱۳۶۲ -
عنوان و نام پدیدآور	:	بام جهان ارغیان در گذر تاریخ / احمد نیک گفتار، عباسعلی رضائی.
مشخصات نشر	:	مشهد: انتشارات خط اول، ۱۳۹۸
مشخصات ظاهری	:	۴۰۴ ص:، مصور، جدول، نقشه
شابک	:	978-622-6711-00-5
وضعیت فهرست‌نویسی	:	فیا
یادداشت	:	کتابنامه: ص. ۳۹۹-۴۰۰
موضوع	:	بام (اسفراین)
موضوع	:	Bam (Iran)
موضوع	:	بام (اسفراین) - تاریخ
موضوع	:	Bam (Iran) - History
موضوع	:	خراسان بزرگ - - تاریخ - - متون قدیمی تا قرن ۱۴
موضوع	:	Khorasan (Iran) - History - - Early works to 20 th century
موضوع	:	رضائی، عباسعلی، ۱۳۵۴ -
موضوع	:	Rezaei, Abbas Ali
رده‌بندی کنگره	:	DSR2۰۱۷
رده‌بندی دیویر	:	۹۵۵/۸۴۲۳
شماره کتاب‌شناسی ملی	:	۵۸۲۶۹۷۸

abbasrezaei@gmail.com

نام ناشر: انتشارات خط اول

نام کتاب: بام جهان ارغیان در گذر تاریخ

مؤلفین: احمد نیک گفتار، عباسعلی رضائی

صفحه‌آرا: نفیسه اسماعیلی

طراح جلد: مجتبی سبزه

ویراستار: محمد همتی

شمارگان: ۱۰۰۰ جلد

نوبت چاپ: اول / تابستان ۱۳۹۸

قیمت: ۴۰۰۰۰۰ ریال

شابک: ۹۷۸-۶۲۲-۶۷۱۱-۰۰-۵

پیشگفتار

بام در طول تاریخ یکی از معروفترین روستاهای آباد و پررونق ولایت ارغیان بوده است که بسیاری از عرفا، شعرا و رجال مذهبی و سیاسی ولایت ارغیان از این روستا برخاسته‌اند. به استناد بررسی‌های روشمند باستان‌شناختی، پهنه کنونی منطقه بام برای نخستین بار در دوره مس سنگی آغازین، حدود نیمه دوم هزاره ششم پیش از میلاد مسکونی بوده و پس از آن به‌طور دائم جمعیت‌هایی در بخش‌های مختلف آن زندگی می‌کرده‌اند. در دوره تاریخی این منطقه به علت داشتن مناطق جنگلی و چراگاه‌های سالم، داشتن کوه‌های مرتفع اوغولجایتو (شاه جهان)، منابع غنی آب، واقع شدن در مسیر راه‌های کاروانروا و اهمیت و رفاهت برخوردار بوده که شاهد آن وجود چندین محوطه و قلعه باستانی از آن دوره است. این منطقه در اواخر دوره ساسانی و ابتدای دوره اسلامی با چندین روستا جزو ولایت ارغیان بشمار می‌آمده است. در دوره تیموری بر رونق آن افزوده شده و در دوره قاجار نیز در زمان فتحعلی شاه و ناصرالدین به یک قلعه تبدیل می‌گردد. حکمرانان این منطقه از جمله سعادت‌قلی خان و محمد خان به ارای نقش بسزایی در تصمیمات محلی و منطقه‌ای و کشور داشتند. تاجایی که این منطقه و حاکمان آن به آماج حمله قشون مرکزی قرار می‌گیرند. از اواخر دوره قاجار با کم رنگ‌تر شدن قدرت خاندان بغایری کم کم از اوج و شکوفایی این منطقه کاسته می‌شود. امروزه این روستا از لحاظ موقعیت به صورت یک دهستان با چندین روستای سرسبز و آباد در قسمت شرق و جنوب شرقی شهرستان اسفراین و شمال غربی آباد قرار گرفته است. از طرف شمال به شهرستان قوچان و شیروان و از طرف و از طرف جنوب به دهستان صفی آباد و از غرب به دهستان اذری و میلانلو از شهرستان اسفراین محدود می‌گردد. از لحاظ آب و هوا معتدل کوهستانی با زمستان‌های سرد و پر برف و تابستان‌های معتدل است. آب فراوان باغ‌های این دهستان را پر رونق ساخته است بطوریکه هیچ فصلی از سال از محصولات باغی بی‌بهره نبوده است. از جمله محصولات این روستا گردو، انگور، هلو و زردآلو است. از مهمترین ویژگی‌های این دهستان علاوه بر طبیعیت سرسبز، ارتفاعات بلند، رودخانه دائمی و درخت‌های کهن سال که به آن چهره منحصر به فردی بخشیده است می‌توان به تونل‌های مخوف و بسیار زیبا که از هزاران سال پیش ماوای ساکنین منطقه در زمان حمله دشمنان و جنگ و ناامنی بوده اشاره کرد.

مطالب این کتاب دستمایه چندین سال تلاش بی وقفه نویسندگان می باشد. در این کتاب سعی شده تا از چند زاویه (دید تاریخی، باستان شناختی، جغرافیا، مردم شناسی و...) به اوضاع منطقه پرداخته شود. با این همه تلاش، همیشه از شما خوانندگان عزیز انتظارمان این است که هرگونه کاستی و خطا در این اثر دیدید به نگارندگان اطلاع دهید تا نسبت به رفع آن در چاپ های بعدی اقدام شود. در پایان از همکاران کتابخانه مجلس شورای اسلامی، جناب آقای حسین زاده از بنیاد پژوهش های اسلامی آستان قدس رضوی جهت ترجمه اسناد قدیمی، آقای خسرو و حمید خاکشور از بازماندگان خوانین بغایری به دلیل در اختیار گذاشتن اسناد و مدارک از خاندان بغایری، میترا وحیدی دختر ایرج خان وحیدی و آقای اصغر پیری به جهت در اختیار گذاشتن تصاویر از منطقه جهت تکمیل این اثر یاریمان داده اند. حال تسدیر و تشکر می نمایم.

احمد نیک گفتار - عباسعلی رضائی

A_rezaee@pnu.ac.ir

فهرست مطالب

فصل اول: جغرافیا و اقلیم

۲۰	موقعیت جغرافیایی و سیاسی منطقه بام
۲۶	ویژگی های اجتماعی و اقتصادی
۲۶	طبیعی (زمین شناسی)
۲۸	گل ها
۲۸	مهمترین کوه های منطقه
۳۰	خاک ها
۳۲	توپوگرافی و ژئومورفولوژی
۳۲	دشت ها
۳۲	ارتفاعات
۳۲	ارتفاعات شاه جهان
۳۴	هرده بکرا باد - اردین بام (کوه پشت بره)
۳۶	منابع و مسایل آب
۳۶	آب های سطحی
۳۷	کال ولایت
۳۸	رودخانه کال شیون
۳۹	رودخانه آب خرق
۳۹	رودخانه کال نهاچرد
۴۰	رودخانه جهان
۴۱	رودخانه آستی النگک
۴۲	رودخانه بابا قدرت
۴۴	آب های زیر زمینی
۴۵	آب و هوا

۴۶	عوامل مؤثر بر اقلیم منطقه
۴۸	دما
۴۸	یخبندان
۴۸	رطوبت نسبی
۴۹	تبخیر و تعرق
۴۹	تعیین اقلیم منطقه
۵۰	پوشش گیاهی
۵۰	جنگلها و مراتع
۵۳	گیاهان بوته‌ها و درختچه‌های پراکنده در منطقه
۵۵	منابع معدنی
۵۶	حیات وحش
۵۸	اقتصاد ساکنین منطقه
۵۸	کشاورزی
۵۸	دامداری
۶۰	گلیم و فرش بافی

فصل دوم: سری در تاریخ منطقه بام

۶۲	منطقه بام پیش از تاریخ
۶۴	منطقه بام در دوره تاریخی
۶۴	منطقه بام در دوره اسلامی
۶۴	ایلخانان مغول
۶۵	پادشاهان ایلخانی
۶۵	منطقه بام در دوران ایلخانی
۶۶	دوران تیموریان
۶۶	خاندان تیموری
۶۷	منطقه بام در دوره تیموریان
۷۱	گفتار در توجه رایات نصرت آیات به جانب طوس و کلات
۷۳	دوره شاهرخ

۷۴	ولایت جهان و ارغیان.....
۷۵	صفویان.....
۷۶	دوران پادشاهان صفوی.....
۷۷	منطقه بام در دوران صفویه.....
	واگذاری حکومت منطقه بام در دوران شاه تهماسب اول و شاه اسماعیل دوم به کمال الدین زین العباد
۷۷	کرمانی.....
۷۹	واگذاری حکومت منطقه بام در دوران شاه محمد خدابنده به میرزا شکر الله اصفهانی.....
۸۰	واگذاری حکومت منطقه بام در دوران شاه عباس به سلطان مکری.....
۸۰	حضور شاه عباس در منطقه بام سال ۹۷۶ ه. ش.....
۸۳	ذکر فتح قلعه حسن خاص و اسیران و بیان کشته شدن بعضی از امرای بد اعتقاد خائن.....
۸۵	حضور شاه عباس در سال ۱۰۱۱ ه. ق پس از بازگشت از مشهد در بام.....
۸۶	واگذاری حکومت منطقه بام در دوران شاه عباس به خواجه محمد صفی.....
۸۷	حضور ترکان بغایری و تسلیم اسباب قلعه خان در دوره صفویه در منطقه.....
۸۹	افشاریان.....
۹۰	پیوستن نادر به تهماسب دوم و شکست ترکان افغان.....
۹۱	برکنار کردن تهماسب دوم و نایب السطیعی.....
۹۱	پادشاهی نادر.....
۹۲	دوران پادشاهان افشاریه.....
۹۳	منطقه بام در دوران افشاریه.....
۹۳	حضور ترکان بغایری در دوره افشاری در قلعه مشکان.....
۹۴	حمله شاه تهماسب به ترکان بغایری.....
۹۴	گرفتاری نادرشاه در سیلاب عظیم در منطقه بام.....
۹۶	منطقه بام در دوره نادرشاه در سال ۱۱۰۱-۱۱۵۱ ه. ش.....
۹۷	دوران زندیه.....
۹۸	منطقه بام در دوران زندیه.....
۹۸	حمله احمد شاه افغان به منطقه بام در دوران حکومت عباسقلی خان و ابراهیم خان بغایری.....
۹۸	حمله احمد شاه افغان منطقه بام طبق نوشته های اعتمادالسلطنه.....
۹۸	سال ۱۱۶۸ ه. ق- ۱۱۳۳ ه. ش- ۱۷۵۴ میلادی.....

- وقایع و تغییر تحولات سال ۱۳۰۳ ه. ق/ ۱۲۶۴ ش/ ۱۸۸۵ م و واگذاری حکومت ولایت بام، صفی آباد عالیان
 ۱۹۴ غلامرضا خان پسر مرحوم محمود خان.
- ۱۹۶ محمد تقی میرزا رکن الدوله در سال ۱۲۹۳ ه. ق/ ۱۲۵۴ ش حکمران خراسان.
- ۱۹۷ واگذاری حکومت سر ولایت و بام و صفی آباد به شاهزاده محمد تقی میرزای رکن الدوله در دوره ناصرالدین شاه ۱۳۱۴ ه. ق/ ۱۲۷۵ ش.
- ۲۰۳ واگذاری حکومت خراسان به غلامرضا خان آصف الدوله در سال ۱۳۱۲ ه. ق/ ۱۲۷۳ ش.
- ۲۰۳ شاه سلطان حسین میرزا نیرالدوله در سال ۱۳۱۸ ه. ق/ ۱۲۷۹ ش.
- ۲۰۵ واگذاری دوباره حکومت خراسان به غلامرضا خان آصف الدوله در سال ۱۳۲۳ ه. ق/ ۱۲۸۳ ش.
- ۲۰۶ ن ۱۳۲۳ ه. ق/ ۱۲۸۳ ش (امیر حسین خان پسر آصف الدوله حاکم قوچان).
- ۲۰۷ ق. جان در عصر آصف الدوله والی خراسان.
- ۲۱۰ محاکمه عاملان اسارت ختران قوچانی.
- ۲۱۳ واگذاری حکومت خراسان به غلامحسین صاحب اختیار در سال ۱۳۲۶ ه. ق/ ۱۲۸۶.
- ۲۱۳ واگذاری حکومت خراسان به علی تقی میرزا رکن الدوله (دوم) در دوره سلطنت احمد شاه در سال ۱۳۲۹ ه. ق/ ۱۲۸۹ ش.
- ۲۱۴ واگذاری حکومت خراسان به سلطان حسن میرزا نیرالدوله در سال ۱۳۳۰ ه. ق/ ۱۲۹۰ ش.
- ۲۱۴ مهم ترین وقایع دوران حکومت.
- ۲۱۵ سندی از حضور ججوخان در منطقه بام در سال واقعه سال ۱۳۳۰ ه. ق/ ۱۲۹۰ ش.
- ۲۱۶ قیام کلنل محمد تقی خان پسیان فرمانده ژاندرمری خراسان، اواخر حکومت احمدشاه قاجار.
- ۲۱۷ خدمت در خراسان.
- ۲۱۸ کودتای ۳ اسفند ۱۲۹۹ ه. ش.
- ۲۲۰ کلنل ادوارد بیست.
- ۲۲۰ اوضاع خراسان از دیدگاه کلنل ادوارد بیست.
- ۲۲۳ منطقه بام از دیدگاه کلنل ادوارد بیست.
- ۲۲۵ بخش بیست و یکم رادکان، بام و صفی آباد.
- ۲۲۷ خانلرقا خان نایب الحکومه بام و صفی آباد در سال ۱۳۲۰ ه. ق/ ۱۲۸۱ ش.
- ۲۳۲ بام در دوران پهلوی.
- ۲۳۲ حکومت ثلاث.
- ۲۳۲ کدخداهای بام.

منطقه بام در تاریخچه تقسیمات کشوری و استانی.....	۲۳۵
قانون تشکیل ایالات و ولایات و دستورالعمل حکام ۱۲۸۶ ه.ش (نخستین قانون مصوب تقسیمات کشوری).....	۲۳۵
قانون تقسیم کشور به ۶ استان و وظایف فرمانداران و بخشداران آبان ۱۳۱۶ ه.ش.....	۲۳۷
تقسیم استان خراسان (استان نهم) به ۱۱ شهرستان (مصوبات از سال ۱۳۱۶ تا ۱۳۲۹ ه.ش).....	۲۳۹
تقسیم استان خراسان به ۱۲ شهرستان (سرشماری سال ۱۳۳۵).....	۲۴۱
تقسیم استان خراسان به ۱۵ شهرستان (مصوبه سال ۱۳۳۹ سرشماری سال ۱۳۴۵).....	۲۴۲
ایجاد و تشکیل تعداد ۷ دهستان شامل روستاها، مزارع و مکانها در شهرستان اسفراین تابع استان خراسان.....	۲۴۳
سیری بر تاریخ بگیری ها و گرایلی های منطقه بام.....	۲۴۵
بگیری (boğalerli).....	۲۴۵
ایل گرایلی (gerayli/gerait/geray evli).....	۲۴۶

فصل سوم. والیان خراسان و منطقه بام در دوره قاجاریه

مهمترین والیان خراسان و تاثیرگذاری آنها در منطقه.....	۲۵۰
خوانین قوچان از ایل کرمانج زعفرانلو.....	۲۵۰
خوانین بجنورد از ایل کرمانج شادلو.....	۲۵۲
خوانین بام و صفی آباد از ایل ترک بگیری.....	۲۵۴

فصل چهارم: آداب رسوم و عقاید در منطقه بام

عقاید مردم منطقه بام.....	۲۷۰
آداب و رسوم مردم منطقه بام در شب یلدا.....	۲۷۱
چله بردن برای عروس.....	۲۷۲
چهارشنبه سوری.....	۲۷۲
مراسم خراستگاری و ازدواج در منطقه بام.....	۲۷۴
مرگ و سوگواری.....	۲۷۸
ضرب المثل ها.....	۲۷۹
غذاهای محلی منطقه بام.....	۲۸۰
کفش و لباس های متداول در گذشته در منطقه بام.....	۲۹۰

۳۴۲	تونل زیرزمینی تپه کاریز در.....
۳۴۳	دستکندهای زیر زمینی تپه نقیم.....
۳۴۴	اماکن مقدس.....
۳۴۴	مقبره بابا قدرت.....
۳۴۷	آرامگاه سید نعمت الله.....
۳۴۸	آرامگاه امامزاده سلطان مصیب بن قهقهه.....
۳۵۱	بنای امامزاده حسین بن رضا و علی بن حسن.....
۳۵۴	امامزاده بابا گل.....
۳۵۶	بنای خوابه حسن درویش.....
۳۵۶	آسیاب های آبی.....
۳۵۷	آسیاب های بی روستای بام.....
۳۵۸	روش کار آسیاب.....
۳۶۰	روش ساخت آسیاب.....
۳۶۱	آسیاب برقی روستای بام.....
۳۶۲	آسیاب قلعه گورکن.....
۳۶۴	آسیاب فتعلی جهان.....

فصل هشتم: روستای منطقه بام

۳۶۶	مهمترین روستاهای منطقه بام در طول تاریخ.....
۳۶۶	روستای اردین.....
۳۶۷	روستای دستجرد.....
۳۶۸	روستای کاریز در.....
۳۶۸	روستای بکر آباد.....
۳۶۹	روستای جهان.....
۳۷۰	مهمترین کوه های روستا.....
۳۷۱	روستای بان.....
۳۷۱	روستای اسفنج.....
۳۷۲	روستای خرق.....
۳۷۴	بیرن قبره (قبر پیر).....

۳۸۰	روستای آفج
۳۸۰	روستای آق قلعه
۳۸۰	روستای بام
۳۸۶	روستای بانی در
۳۸۷	روستای بیش آباد
۳۸۸	روستای تارخه
۳۸۸	روستای چهارمست
۳۸۸	روستای دهنه اجاق
۳۸۹	روستای زال
۳۹۲	روستای عناباد
۳۹۲	روستای عیسی باغ
۳۹۳	روستای کوشکندر
۳۹۳	روستای کلاته بام
۳۹۴	روستای کورنان
۳۹۴	روستای قوزه زن
۳۹۵	روستای قارضی
۳۹۵	روستای راوخ
۳۹۵	روستای نودم
۳۹۷	روستای قوچقر
۳۹۹	منابع